

UIT
NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Grammatisk variasjon i skandinavisk talemål: Språket som et dynamisk system

Kristine Bentzen, UIT Norges arktiske universitet

LNU-konferansen 17-18. mars 2023:
Nordiske nøkler — Norden som inngang til fagfornyede, norskfaglige rom

1

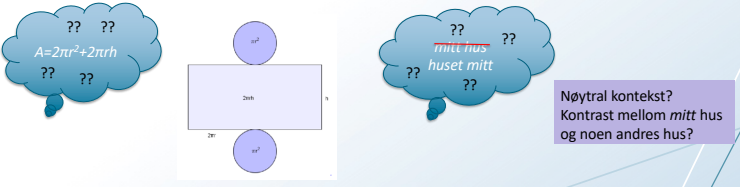
Dagens tema: Å jobbe med grammatikk i skolen

- Må grammatikk være tørt og kjedelig?
Nei, slett ikke!
- Hvordan engasjere elevene i grammatikkundervisning?
Gjennom oppdagelse av egen kunnskap
- Tre interessante grammatiske fenomen i norsk – og svensk og dansk

2

Hvorfor jobbe med grammatikk i skolen?

- Utvikle grammatisk bevissthet rundt egen språkkompetanse og språkbruk
- Metaspråk:
 - Språk for å snakke om språk
 - Bidrar til forståelsen av systemet bak

Nøytral kontekst?
Kontrast mellom *mitt* hus
og noen andres hus?

3

Hvorfor jobbe med grammatikk i skolen?

Kjerneelementer i LK20

Kritisk tilnærming til tekst
Elevene skal kunne reflektere kritisk over hva slags påvirkningskraft og troverdighet tekster har. De skal kunne bruke og variere språklige og retoriske virkemidler hensiktsmessig i egne muntlige og skriftlige tekster. De skal vise digital dømmekraft og opptre etisk og reflektert i kommunikasjon med andre.

Skriftlig tekstskaping
Elevene skal få oppleve skriveopplæringen som meningsfull. De skal kunne skrive på hovedmål og sidemål i ulike sjangre og for ulike formål, og de skal kunne kombinere skrift med andre uttrykksformer. Videre skal de kunne vurdere andres tekster og bearbeide egne tekster ut fra tilbakemeldinger.

Språket som system og mulighet
Elevene skal utvikle kunnskaper om og et begrepsapparat for å beskrive grammatiske og estetiske sider ved språket. De skal beherske etablerte språk- og sjangernormer, og kunne leke, utforske og eksperimentere med språket på kreative måter.

Språklig mangfold
Elevene skal ha kunnskap om dagens språksituasjon i Norge og utforske dens historiske bakgrunn. De skal ha innsikt i sammenhengen mellom språk, kultur og identitet og kunne forstå egen og andres språklige situasjon i Norge.

4

Hvorfor jobbe med grammatikk i skolen?

Kompetansemål i LK20

Vg1 SF

- Bruke fagspråk til å beskrive setningsoppbygningen og sammenhengen mellom setninger i arbeid med tekster
- Sammenligne særtrekk ved norsk med andre språk og vise hvordan språklige møter kan skape språkendringer

Vg2 SF

- Bruke tilbakemeldinger og kunnskap om språk, tekst og sjanger til å utvikle egne tekster
- Bruke fagspråk til å beskrive særtrekk ved norsk sammenlignet med svensk, dansk og norrønt

Vg3 SF

- Gjøre rede for endringer i talespråk i Norge i dag og reflektere over sammenhenger mellom språk, kultur og identitet

5

Men hvordan...?

6

På grammatisk skattejakt i Skandinavia

- Ta elevene med på grammatisk skattejakt!
 - Leke, utforske, eksperimentere med språk
 - Utvikle kunnskaper og begrepsapparat for å beskrive grammatikk
 - Beskrive særtrekk ved, og endringer i norsk (tale)språk
- Oppdage sin egen språklige kompetanse
- Fokus på *talemål* som inngang til grammatisk bevissthet (som igjen kan overføres til grammatisk bevissthet rundt skriftspråk)

Preskriptivisme

Hva grammatikkboka/normer sier

Deskriptivisme

Hvordan vi faktisk bruker språket

7

På grammatisk skattejakt i Skandinavia

 Verbpartikler og partikkelskift
– skandinavisk variasjon

 Grammatisk kjønn i norsk
– et system i endring

 V2-fenomenet
– er verbet *alltid* på andre plass?

8

På grammatisk skattejakt i Skandinavia

- Vi dropper kartet ...
- ... og undersøker terrenget!
- Det vil si:
Elevenes egne grammatiske intuisjoner
- Hva kan elevene allerede om grammatikk?

Næss & Næss (2007):
«Norske barn lærer norsk grammatikk på skolen; Å påstå noe slikt er like meningsløst som å si at de lærer å løpe i gymmen.»

9

På grammatisk skattejakt i Skandinavia

- *Alle* er grammatikkeksperter på sitt eget morsmål!

- Alt dette er mulig – og korrekt – på norsk

10

Tre grammatiske konstruksjoner

11

Verbpartikkelkonstruksjonen

- Verbpartikler: Småord som ligner på preposisjoner: *ut, opp, på, av*

Preposisjoner — må stå foran substantivet sitt:

Han klatret **på** taket

~~Han klatret taket på~~

Boka er skrevet **av** Hamsun

~~Boka er skrevet Hamsun av~~

Verbpartikler er tettere koblet til verbet, og oppfører seg litt annerledes: *ta på, slå av, pakke opp*

Hun tok **på** skoene

Hun tok skoene **på**

Han slo **av** lyset

Han slo lyset **av**

Vi pakket **opp** gaven

Vi pakket gaven **opp**

Verbpartikler kan stå både foran og etter objektet i setninga

12

Verbpartikkelkonstruksjonen

- Men la oss eksperimentere litt med konstruksjonen: Hva skjer hvis objektet er et pronomen...?

Hun tok på skoene	Hun tok skoene på	skoene = dem lyset = det gaven = den
Han slo av lyset	Han slo lyset av	
Vi pakket opp gaven	Vi pakket gaven opp	

- Nå er ikke begge mønstrene mulig lengre!

??Hun tok på dem	Hun tok dem på
??Han slo av det	Han slo det av
??Vi pakket opp den	Vi pakket den opp

13

Verbpartikkelkonstruksjonen

- Hvorfor kan man si **både**
Hun tok **skoene på**
og Hun tok **på skoene**
- men **bare**
Hun tok **dem på**
og **ikke** Hun tok **på dem**

- Kan «ta på skoene» og «ta skoene på» brukes om hverandre?
- Og hva er galt med «ta på dem»??

14

Verbpartikkelkonstruksjonen

Hun tok på skoene	Hun tok skoene på
--------------------------	--------------------------

- Begge kan brukes, men tendenser til å velge de to mønstrene i ulike kontekster
- Hva er deres intuisjoner??

Koblet til informasjonsstruktur (Svenonius 1996)

Ordstillingsvariasjon sier noe om hva som er nytt og gammelt i samtalen

- Alle forbereder seg til festen:
 - Hva skal du gjøre?
 - Jeg skal henge **opp ballonger** i taket
 - Jeg skal henge **ballonger** opp i taket
 - Hva skal du gjøre med ballongene og serviettene?
 - Jeg skal henge **opp ballongene** i taket og legge serviettene på bordet
 - Jeg skal henge **ballongene opp** i taket og legge serviettene på bordet

Hvis substantivet er noe nytt i diskursen — helst **etter** partikkelen
Hvis substantivet er gammel informasjon i diskursen — helst **før** partikkelen

15

Verbpartikkelkonstruksjonen

- Dette gir også ei forklaring på hvorfor «ta på dem» ikke går på norsk...
- Pronomen refererer til noe (et substantiv) som er allerede kjent i konteksten
- Dermed følger pronomen tendensen for kjente substantiv, og står **foran** partikkelen:
 - Hva skal du gjøre med ballongene?
 - Jeg skal henge **opp dem** i taket
 - Jeg skal henge **dem opp** i taket

16

Verbpartikkelkonstruksjonen

- Her er det variasjon i norsk, svensk og dansk
- Har noen intuisjoner/ideer om dette i naboSpråkene våre? (Lundquist 2014)
- Svensk:

<i>Vi kastade ut hunden</i>	<i>Vi kastade hunden ut</i>
<i>Vi kastade ut den</i>	<i>Vi kastade den ut</i>

➤ Alle objekter står etter partikkelen!
- Dansk:

<i>Boris skruede ned musikken</i>	<i>Boris skruede musikken ned</i>
<i>Boris skruede ned den</i>	<i>Boris skruede den ned</i>

➤ Alle objekter står før partikkelen!

17

Verbpartikkelkonstruksjonen

Hva har vi funnet på skattejakten?

- Norsk har ordstillingsvariasjon med substantiv, men ikke med pronomen
- Variasjon koblet til *informasjonsstruktur*
- Svensk og dansk har *ikke* variasjon (nå lenger)
- Kobling til informasjonsstruktur er borte i svensk og dansk
- Svensk og dansk har gått hver sine veier

Svensk: Substantiv og pronomen <i>etter</i> partikkelen
Dansk: Substantiv og pronomen <i>før</i> partikkelen

18

Grammatisk kjønn

- Norsk har tradisjonelt tre grammatiske kjønn:

Hankjønn: <i>en bil – bilen – biler – bilene</i>
Hunkjønn: <i>ei dukke – dukka – dukker – dukkene</i>
Intetkjønn: <i>et hus – huset – hus – husene</i>
- Men dette fenomenet er i endring....

19

Samtale mellom mor (46 år) fra Narvik og datter (6 år) fra Tromsø:

Mor: *Hør på flua, kor høyt ho summe!*

Datter: *Ja vi vet jo ikke om det er ho eller han.*

Mor: *Nei, men det e nu *ei* flue så da det jo «ho».*

Datter: *«Ei?» Æ sir «en flue». Sir du «ei»? Få hør det på nytt.*

Mor: *«Ei flue.»*

Datter: *Haha, Ja da har du en anna dialekt enn mæ.*

Mor: *Ei flue, flua, mange flue, alle fluen.*

Datter: *En flue, flua, mange flue, alle fluan.*

Mor: *«Fluan??» Ja, da har vi ikke samme dialekt!*

Tydeligvis skikkelig eksotisk trekk, det der...

20

Samtale mellom mor (46 år) fra Narvik og datter (6 år) fra Tromsø:

Mor: Hør på *flua*, kor høyt *ho* summe!
 Datter: *Ja vi vet jo ikke om det er ho eller han.*
 Mor: *Nei, men det e nu *ei* flue så da det jo «ho».*
 Datter: «Ei?» Æ sir «en flue». Sir du «ei»? Få hør det på nytt.
 Mor: «Ei flue.»
 Datter: *Haha, Ja da har du en anna dialekt enn mæ.*
 Mor: *Ei flue, flua, mange flue, alle fluen.*
 Datter: *En flue, flua, mange flue, alle fluan.*
 Mor: «Fluan??» *Ja, da har vi ikke samme dialekt!*

Ekstensielle spørsmål...

21

Samtale mellom mor (46 år) fra Narvik og datter (6 år) fra Tromsø:

Mor: Hør på *flua*, kor høyt *ho* summe!
 Datter: *Ja vi vet jo ikke om det er ho eller han.*
 Mor: *Nei, men det e nu *ei* flue så da det jo «ho».*
 Datter: «Ei?» Æ sir «en flue». Sir du «ei»? Få hør det på nytt.
 Mor: «Ei flue.»
 Datter: *Haha, Ja da har du en anna dialekt enn mæ.*
 Mor: *Ei flue, flua, mange flue, alle fluen.*
 Datter: *En flue, flua, mange flue, alle fluan.*
 Mor: «Fluan??» *Ja, da har vi ikke samme dialekt!*

Ekstensielle spørsmål...

22

Grammatisk kjønn

- Noen dialekter i språkkontaktområder har ikke grammatisk hunkjønn (Conzett, Johansen & Sollid 2011)
- Sappen og Mandalen:
 - Felleskjønn og intetkjønn
 - *en bil – bilen; en – veske veska; et hus – huset*
- Påvirkning fra samisk/kvensk i området
- Samisk/kvensk har ikke grammatisk kjønn
- Interessant at man fortsatt har *-a* i bestemt form...

23

Grammatisk kjønn

- Det skjer noe i de større byene: Grammatisk hunkjønn forsvinner! (Busterud mfl 2019; Rodina & Westergaard 2015)
- Oslo, Trondheim, Tromsø...
 - Barn og unge bruker ikke *ei* lengre...
- Eksperiment:

Informant ser bilde av gul og rød flaske
 Forsker: «Dette kaller vi flaske. Kan du fortelle hva vi ser på bildet?»
 Informant: «*En* gul og *en* rød flaske»

Den gule flasken forsvinner fra bildet
 Forsker: «Hva forsvant?»
 Informant: «*Den gule flasken*»
- Endringa er kommet lengre i Trondheim enn i Tromsø...

Tromsø
 Voksne:
ei 99% av tida
-a 99% av tida

Førskolebarn:
ei 15% av tida
-a 89% av tida

Trondheim
 Voksne:
ei 35% av tida
-a 87% av tida

Førskolebarn:
ei 4% av tida
-a 77% av tida

24

Grammatisk kjønn

Hva har vi funnet på skattejakten?

- Tregenusystemet i norsk er i endring
 - hunkjønn holder på å bli slått sammen med hankjønn til *felleskjønn*
- Svensk og dansk har allerede dette mønsteret
 - i svensk forsvant hunkjønn sakte mellom ca 1500 og 1800-tallet
- Men endringa har interessante mønstre:
 - determinativen *ei* forsvinner først
 - deretter (kanskje) det bestemte suffikset *-a*
- Hvor lang tid vil endringa ta i norsk??

25

V2-fenomenet

- På norsk er den grunnleggende ordstillinga SVO:

<u>Subjekt</u>	<u>Verb</u>	<u>Objekt</u>
<i>mannen</i>	<i>spiste</i>	<i>is</i>
<i>han</i>	<i>likte</i>	<i>den</i>
<i>alle som bor i Tromsø</i>	<i>elsker</i>	<i>å gå på ski</i>

- Men alle setninger har likevel ikke SVO-ordstilling på norsk

26

V2-fenomenet

- Eksperimenter med ordstillinga i denne setninga:

Onkelen min kan kjøpe ny bil hvert år

- Hva skjer hvis du:
- Setter *ny bil* først
 - Setter *hvert år* først
 - Legger til adverbet *sikkert*

Ny bil kan onkelen min kjøpe hvert år

Hvert år kan onkelen min kjøpe ny bil

Onkelen min kan sikkert kjøpe ny bil hvert år

27

V2-fenomenet

Definisjon av V2

- V2 ≈ «Verb på andre plass»
- **V2-regelen:**
I *hovedsetninger* står det finite verbet alltid som andre ledd
- **Det finite verbet:**
Verbet som er bøyd i presens eller preteritum
Kan være et hovedverb (*går*) eller et hjelpeverb (*har*)

28

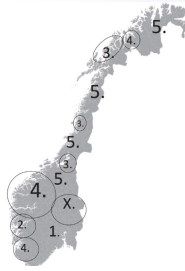
V2-fenomenet: Brudd på regelen?

- Mange dialekter i Norge tillater ikke-V2 i *hv-spørsmål* (Vangsnes & Westergaard 2014)

a. Ka **sir** du? / Ka du **sir**?
 b. Kor **bor** du? / Kor du **bor**?
 c. Kem **like** du best? / Kem du **like** best?

d. Koffer **kommer** du? / Koffer du **kommer**?
 e. Korsen **like** du best? / Korsen du **like** best?
 f. Katti **kommer** du? / Katti du **kommer**?

- Vi vet ikke helt hva dette fenomenet kommer av
- Noen dialekter har forskjell på a-c versus d-f
- Nordnorsk: Kobling til subjektstype og verbtype (Westergaard 2015):
 kor **er** skoan **hannes** henne?
 kor **dem** **er** henne?

Talemålsundersøkelse:
 5: V2-brudd akseptert
 1: V2-brudd ikke akseptert

29

V2-fenomenet: Brudd på regelen?

- Sappen i Nordreisa (Sollid 2005, Sollid & Eide 2007).
 - Brudd på V2 også i fortellende setninger
 - Område med språkkontakt mellom norsk og kvensk
 - Kvensk er ikke et V2-språk

a. Når vi kom da hjem hit ner man **va** så trøtt mange ganga at man ville ikke våkne.
 b. Da vi vaks opp det **føltes** jo så trygt.

- Trolig et resultat av språkkontakt
- Hos tospråklige talere er det normalt at språkene påvirker hverandre
- Men b-eksemplet er produsert av en enspråklig talere
 > **språkkontakt kan føre til endringer i et språk**

30

V2-fenomenet: Brudd på regelen?

- Multietnisk norsk (Svendsen & Røyneland 200).
 - Flerspråklige ungdommer (i Oslo) bruker ikke-V2:

a. Hadde det vært begravelsen din **jeg hadde** ikke kommet.
 b. Egentlig **jeg ikke har følt** så mye rasisme **jeg**

- Andrespråktrekk? Dette er vanlig i norsk som andrespråk...
- Men – også ungdommer med enspråklig norsk bakgrunn (i samme miljø) produseres slike setninger:

c. Etterpå **jeg gikk** og sjekka.
 d. **Plutselig du vinner** halvparten.

Samme mønster i storbyer i Sverige og Danmark

- Resultat av språkkontakt/flerspråklighet?
- Ungdomsphenomen – knyttet til sosial tilhørighet?
- Mulig ny dialekt i norsk??

31

V2-fenomenet

Hva har vi funnet på skattejakten?

- Norsk har *vanligvis* V2 i hovedsetninger
- Men det fins endel variasjon i norske dialekter
- Noe av denne variasjonen henger sammen med språkkontakt mellom norsk og andre språk
 - Norsk/kvensk i Sappen
 - Norsk og mange ulike språk i ungdomsmiljøer i større byer
- Mønstrene *uten* V2 er **også** en del av grammatikken i norsk talemål!

32

Avslutning

- Grammatisk skattejakt er et smart grep for å:
 - ❖ Engasjere elevene
 - ❖ Bygge på kunnskap eleven allerede har
 - ❖ Gi elevene følelse av mestring ved å oppdage og å reflektere rundt grammatiske mønstre selv
 - ❖ Gjøre elevene i stand til å leke og å eksperimentere med språk
 - ❖ Øke elevenes metaspråklige forståelse
- Kanskje finner dere sammen nye fenomener i det norske språket!

33

Avslutning

GOD SKATTEJAKT!

34

Referanser

- Bentzen, K. (2014): Verb placement in clauses with initial adverbial *maybe*. *Nordic Atlas of Language Structures (NALS)* 1.
- Busterud, G., Lohndal, T., Rodina, Y., & Westergaard, M. (2019): The loss of feminine gender in Norwegian: A dialect comparison. *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 22.1:141-167.
- Conzett, P., Johansen, Å. M. & Sollid, H. (2011): Genus og substantivbøying i nordnorske språkkontaktområder. *Nordand Tidsskrift for Andrespråkforskning* 6: 35-71.
- Lundquist, B. (2014): Verb-particles: Active verbs. *Nordic Atlas of Language Structures (NALS)* 1.
- Næss, A. & Næss, Å. (2007): Grammatikk – et skjellsord. Debattinnlegg i *Aftenposten* 12.mars 2007.
- Rodina, Y. & Westergaard, M. (2015): Grammatical gender in Norwegian: Language acquisition and language change. *Journal of Germanic Linguistics* 27.2:145-187.
- Sollid, H. (2005): *Språkdannelse og –stabilisering i møtet mellom kvensk og norsk*. Novus forlag, Oslo.
- Sollid, H. & Eide, K. (2007): On verb second and the *så*-construction in two Mainland Scandinavian contact situations. *Nordlys* 34.3: 7-28.
- Svendsen, B. Å. & Røyngeland, U. (2008): Multiethnolectal facts and functions in Oslo, Norway. *International Journal of Bilingualism* 12.1-2:63-83.
- Svenonius, P. (1996): The optionality of particle shift. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 57: 47–75.
- Vangsnes, Ø. & Westergaard, M. (2014): Ka korpuset fortæll? Om ordstilling i *hv*-spørsmål i norske dialekter. I *Språk i Norge og nabolanda. Ny forskning om talespråk*. Novus forlag, Oslo.
- Westergaard, M. (2015): Koffer dæm IKKE sir det? Om ordstilling i *hv*-spørsmål i nordnorske dialekter. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 33: 175-199.

35